

References

1. Yosypenko S. L. Teoloho-politychna problema v rann'omoderniy dukhovniy kul'turi. Stattiya druh: sekulyaryzatsiya / S. L. Yosypenko // Mul'tyversum. – 2006. – №58. – S.114–123.
2. Giddens A. Sociology / A. Giddens. – Cambridge: Polity Press, 2006. – 1094 p.
3. Malakhov V. A. Pravo buti soboyu: zbirka rozvidok ta eseyiv / V. A. Malakhov. – К.: Dukh i litera, 2008. – 336 s.
4. Tugan-Baranovskij M. I. Izbrannoe. Russkaja fabrika v proshlom i nastojashhem: istoricheskoe razvitie russkoj fabрики v XIX veke: istoriko-jekonomicheskoe issledovanie / M. I. Tugan-Baranovskij. – М.: Nauka, 1997. – 753 s.
5. Krymskij S. B. Nash razgovor dlinnoju v zhizn' (Cikl interv'ju T. A. Chajki) / S. B. Krymskij, T. A. Chajka. – К.: Izd. Dom D. Burago, 2012. – 436 s.

Kravchenko O. I., postgraduate student, National Aviation University (Ukraine, Kyiv), klimeshka@bigmir.net

Secularization of material and spiritual culture of city in industrial epoch

In the article secularization as release is considered from church influence and religious ideology on the material and spiritual culture of city in an industrial epoch. Changes that took place in an industrial epoch in an economy and society and existence of man on the example of Kyiv are investigational. The lighted up aim of activity of public organizations is in an industrial epoch. A concepts «secularization», «material and spiritual culture of city» is specified. The process of loss of influence religion is studied on the different spheres of public life. It is shown, as a material culture developed in the metropolises of Ukraine. Certainly, what achievements the spiritual culture of city is characterized in industry of education and science, art. It is set that religion loses the right on prevailing in the material and spiritual culture of city, hereupon free development of all industries of economy becomes possible, there is a revision of values and norms of life.

Keywords: secularization, industrial epoch, material and spiritual culture of city.

Кравченко О. И., аспирантка, Национальный авиационный университет (Украина, Киев), klimeshka@bigmir.net

Секуляризация материальной и духовной культуры города в индустриальную эпоху

Рассмотрена секуляризация как освобождение от церковного влияния и религиозной идеологии на материальную и духовную культуру города в индустриальную эпоху. Исследованы изменения, которые произошли в индустриальную эпоху в экономике, обществе и бытии человека на примере Киева. Освещена цель деятельности общественных организаций в индустриальную эпоху. Уточнено понятие «секуляризация», «материальная и духовная культура города». Изучен процесс потери религией воздействия на различные сферы общественной жизни. Показано, как развивалась материальная культура в крупных городах Украины. Определено, какими достижениями в области образования и науки, искусства характеризуется духовная культура города. Установлено, что религия теряет свое право на доминирование в материальной и духовной культуре города, вследствие этого возможным становится свободное развитие всех отраслей экономики, происходит пересмотр ценностей и норм жизни.

Ключевые слова: секуляризация, индустриальная эпоха, материальная и духовная культура города.

***

УДК 327.461

Кузьоменська Л. Г.,
аспірантка, Інститут вищої освіти НАПН України
(Україна, Київ), lepan@ukr.net

Розуміння як соціокультурний феномен

Розуміння посідає особливе місце в життєдіяльності людини: воно слугує універсальним способом освоєння людиною навколишньої природної і соціальної дійсності, методом самопізнання і проникнення у внутрішній світ іншого індивіда. Це особлива форма пізнання і кінцева мета пізнавальної діяльності, яка є продуктом соціокультурних практик.

Ключові слова: розуміння, інформаційна картина світу, комунікативний простір, причинно-наслідкові зв'язки, світогляд, життєдіяльність, соціокультурна дійсність.

Проблема розуміння розглядається насамперед у контексті гуманітарних наук цілком об'єктивно й закономірно, оскільки саме гуманітарною гносеологією проблема розуміння найбільш запитана. До того ж

останнім часом актуалізується аспект всезагальної гуманітаризації наук, у контексті якого розуміння постає однією з ключових загальнометодологічних і онтологічно-гносеологічних дослідницьких аспектів.

Особливість проблеми розуміння – в її універсальності, котра полягає в тому, що розумінням просякнуті всі сфери людської діяльності, тому ця проблема відкрита для принципово нових способів розв'язання. Динаміка змін, що відбуваються в сучасному науковому пізнанні, слугує основою для аналізу ролі, місця й специфіки процедури розуміння як у гуманітарних, так і в природничих науках [1, с. 37].

Інтерес філософії до проблематики розуміння пов'язаний, зокрема, з тим, що дослідження природи і функціонального покликання мови, різних аспектів історичного і соціального буття людини, а також глибинної взаємодії дисциплін набуває все більш виразного філософського значення. Герменевтика – наука про розуміння, має чітко виражений філософський зміст. Вона є самосвідомістю розуміння, а оскільки розуміння – спосіб буття людини в культурі, то герменевтика виявляється ще й самосвідомістю культури в принциповому сенсі цього словосполучення.

Аспекти розуміння перебувають у тісному взаємозв'язку тих філософських проблем, розв'язання яких є складним теоретичним і методологічним завданням. Праці, присвячені проблемі розуміння, доволі багатоманітні за своїми смисловими аспектами. Вони є не лише аспектами розгляду, а й категоріальним апаратом та методами дослідження. Однак за багатоманітністю точок зору на проблему не проглядається її цілісного і всебічного розв'язання. Міждисциплінарний характер проблематики породжує труднощі аналізу. Орієнтованість дослідницьких зусиль зумовлена характером пріоритетних завдань і застосуванням категоріальним апаратом. Ти не менше, накопичений матеріал дозволяє вийти на нові дослідницькі рубежі [2, с. 54].

Для дослідження феномену розуміння найбільш ефективними є методи філософської рефлексії, логічного і феноменологічного аналізу, герменевтики, принципи аргументації. Цілком слушним виявиться категоріальний апарат і методологічні підходи, вироблені в концепціях Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, В. Дільтея, Ф. Шлейєрмахера, В. Гумбольдта, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Г. Гадамера, Ю. Габермаса, К. Поппера, Т. Куна, Л. Вітгенштейна, М. Бахтіна, Г. Біблера, С. Швірьова, Л. Мікешіної, В. Стьопіна, В. Ільїна, П. Гайденка та інших.

Феномен розуміння є предметом дослідження багатьох філософських праць. Серед зарубіжних досліджень можна виокремити праці Р. Барта, Е. Бетті, Г. Гадамера, Ж. Дерріди, В. Дільтея, П. Рікера, Г. Ріккєрта, Ю. Габермаса, Ф. Шлейєрмахера. На різноманітні аспекти проблеми розуміння звертали дослідники увагу К.–О. Апель, П. Бергер, Е. Гуссерль, М. Полані, М. Шелер.

На пострадянському просторі ґрунтовну дослідницьку роботу щодо проблеми розуміння здійснили Н. Автономова, В. Андрущенко, М. Бахтін, П. Гайденко, С. Кримський, В. Кремень, М. Култаєва, В. Малахов, М. Мамардашвілі, М. Михальченко, Л. Мікешіна, М. Попович, Г. Рузавін та інші.

У сфері герменевтичних досліджень розуміння визначають здебільшого як інтерпретацію або тлумачення якогось тексту, виявлення або реконструкцію його дійсних

та можливих смислів і значень (Е. Бетті, Г. Гадамер, Ф. Шлейєрмахер). На соціологічних аспектах проблеми звертав увагу М. Вебер. Трансцендентальними аспектами розуміння займалися Г. Рікерт, М. Шрейдер. Феноменологію розуміння ґрунтовно розробляв Е. Гуссерль. Важливе і впливове значення має екзистенційний аспект, в межах якого пізнання постає екзистенцією, специфічним способом буття людини. Таке тлумачення було притаманне Ф. Ніцше, П. Рікєру, З. Фрейдю, М. Гайдегєру.

Індивідуально–психологічний аспект проблеми розуміння був об'єктом розгляду праць В. Дільтея, Г. Зіммеля та М. Полані. Розуміння тлумачиться цими мислителями як інтелектуально–психологічний акт осягнення дійсності, «життя», як особливий феномен свідомості, котрий здебільшого супроводжується специфічним емоційним станом суб'єкта – «переживанням».

Розгляд розуміння як суб'єктивного стану індивіда, в якому виокремлюють обрізні, вербальні, інтуїтивні та дискурсивні компоненти, аналізувався у працях В. Афанасьєва, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна.

На комунікативний аспект проблеми розуміння звертали увагу М. Бахтін, В. Горський та А. Потебня. Ідея діалогічності розуміння, яка стає на заваді його спрощеному розумінню лише як процесу розшифрування смислів, надає можливість пошуку загальнометодологічного розв'язання проблеми.

Гносеологічний підхід передбачає аналіз розуміння в межах теорії пізнання. Співвіднесення цього поняття з тими категоріями, котрі володіють усталеним методологічним статусом гносеології (їдеться, насамперед, про пояснення та інтерпретацію). В межах цього підходу розуміння розглядається особливою формою пізнання, метою і результатом пізнавальної діяльності суб'єкта. Такому аспекту проблеми були присвячені праці П. Гайдєнка, С. Кримського, М. Поповича, А. Ракітова, Г. Тульчинського, В. Швирьова, Б. Юдіна та інших.

Розуміння – це спосіб пізнання і буття людини в світі, універсальний багаторівневий процес освоєння дійсності, осягнення і реконструкції смислового змісту. Розуміння реалізується засобом входження в знакову ситуацію герменевтичного відношення, завдяки конструктивному освоєнню об'єкта, внаслідок його емоційного переживання.

У широкому сенсі розуміння є освоєнням того, що незрозуміло. Розуміння, тобто введення об'єктів розуміння в систему індивідуальних і суспільних сенсів, ґрунтується на реконструкції інваріантних структур людської діяльності, закріплених соціокультурно і конкретно–історично. У філософському аспекті феномен розуміння є категорією гносеологічною і онтологічною. Розуміння – це спосіб пізнання і буття людини в світі, універсальний багаторівневий процес освоєння дійсності, осягнення і реконструкції смислового змісту явищ з іманентно притаманною йому методологічною формою діалогу. Під багаторівневим процесом слід розуміти узгодження розуміючих і пояснюючих схем знання і пізнання [7, с. 59–60].

Розуміння посідає особливе місце в пізнанні: воно слугує універсальним способом освоєння людиною навколишньої природної і соціальної дійсності, методом самопізнання і проникнення в світ іншої індивідуальності. Сучасна герменевтика розглядає проблему розуміння під двома кутами зору. По–перше, як «онтологію розуміння»

(П. Рікєр), тобто розуміння виступає не як спосіб пізнання, а як спосіб буття: людина – це істота, буття якої полягає в розумінні. По–друге, як розуміння мовного оформлення тексту, адже саме з аналізу мови ми розпочинаємо пізнавальні процедури.

Розуміння як мета комунікації задає і детермінує форми комунікативної взаємодії. Це ключова форма пізнання і кінцева мета пізнавальної діяльності, спосіб пізнання й буття людини в світі, універсальний комунікативно–смисловий багаторівневий процес освоєння дійсності, осягнення і реконструкції смислового змісту явищ з іманентно притаманною формою діалогу; пізнавальний процес, що має місце в усіх галузях науки. Під багаторівневим процесом слід розуміти узгодження «розуміючих» та «пояснюючих» схем знання і пізнання. Цей процес відбувається на основі відповідних методологічних правил і визнання визначальної ролі мови.

Розуміння – ключовий гносеологічний інструмент людини. Розуміння як осягнення смислу, складає основу й субстанційну специфіку гуманітарного пізнання. Онтологічно–гносеологічна сутність розуміння залежить від адекватності взаємодії з природною та культурною дійсністю. Вона полягає в інструментальному значенні для особистісного буття суб'єкта пізнання в процесі смислотворчості.

Специфіка розуміння як філософського методу полягає в тому, що його не можна розглядати як жорстку програму або схему, оскільки процес розуміння припускає значну варіативність і гнучкість. Специфіка розгляду проблеми розуміння полягає в універсальності даного феномену: він виявляє себе на різних рівнях функціонування (повсякденному, психологічному, онтологічному та пізнавальному).

З 90–х років ХХ століття «набуває сили тенденція домінування комунікативної (дискурсивної) парадигми, котра, на думку деяких філософів, репрезентує методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації. Ідеї філософії комунікації були закладені в практичній філософії, репрезентованій працями К.–О. Апеля, Ю. Габермаса, В. Кульмана, П. Ульріха, що мали своїми витоками філософські концепції Ф. Ебнера, М. Гайдегєра, Ж.–П. Сартра, К. Яспєрса та інших мислителів. Саме в комунікації як дискурсі, де виявляється практичний розум («здоровий глузд») людини, індивіди можуть спільно обговорювати, обґрунтовувати та інституїтувати різноманітні норми та цінності співжиття, досягати взаєморозуміння.

До критеріальних ознак комунікації слід віднести те, що вона «1) має свідомий характер, 2) спрямована на конкретну людину, 3) передає конкретне повідомлення, 4) передає його відповідно до соціально встановленого коду» [3, с. 12]. Будь–який комунікативний акт – це завжди діалог, хоча поняття діалогу не може бути зведене до комунікативного акту. Комунікативний простір постає формою соціальної реальності, засобом її репрезентації. Власне, він чим далі, тим більше ототожнюється із соціальним як таким, а типологія соціальних процесів детермінована механізмами комунікації.

Мова є основним засобом реалізації комунікативного потенціалу. Поліаспектність дослідження мови зумовлена складністю цього явища – зокрема, тією обставиною, що мова може бути як інтегративним, об'єднувчим

механізмом комунікативної взаємодії, так і диференційно-розмежувальним, демаркативним.

Культура постає носієм смислів, за допомогою яких люди інтерпретують свій досвід і цілеспрямовують свою життєдіяльність. Як зауважив Ч. Осгуд, «на противагу денотативному значенню, конотативне обов'язково виражає емоційно-вольове ставлення до дійсності. Конотативний підхід є первинним, до раціональним. Тут емоційне ставлення, особистісний смисл і чуттєва демаркація ледь-ледь структуровані. Де-факто такий підхід відображає дійсність на інтуїтивно-чуттєвому рівні» [6, с. 137].

Наше знання про світ має не стільки фактичний, скільки змалювальний, інтерпретативний характер. Як слушно зауважив К. Гіртц, «типова вада інтерпретативного підходу до чого-небудь – до літератури, сновидінь, симптомів хвороби, культури – полягає в тому, що він має тенденцію не піддаватися (або ж йому просто дозволяють не піддаватися) концептуальному оформленню і, відповідно, систематичним методам оцінки. Або ви розумієте інтерпретацію, або ні; або вловлюєте її суть, або ні; або приймаєте її, або ні» [3, с. 38]. Також варто враховувати, що не існує універсальної ієрархії ефективності способів інтерпретації: в одних випадках ефективними виявляються одні, в інших – інші.

Традиційно інтерпретацію витлумачують загальнонауковим методом із фіксованими правилами «перекладу» формальних знаків на змістовний рівень. У гуманітарному знанні інтерпретація розуміється як тлумачення текстів, як «смислосчитувальна операція» (Л. Мікешина); у лінгвістиці – як когнітивний процес встановлення сенсу мовних дій; у семантиці – як знак, символ, значення; у герменевтиці – як інтерпретація способу буття суб'єкта, який існує настільки, наскільки наділений здатністю розуміти.

Загалом тлумачення є імперативом, формою і способом функціонування філософських знань. Нове філософське знання завжди є результатом інтерпретації. Плюралізм філософського знання забезпечується його інтерпретаційною природою. Інтерпретація ж передбачає діалогічне відношення пізнаючого суб'єкта з особливим предметом, що виокремлюється на підставі специфіки історичного, культурного, буттєвого та спів-буттєвого контекстів.

Можливості розуміння базуються на таких умовах: розумність людини, підлеглисть її поведінки об'єктивним законам і залежностям, які можуть бути освоєні раціонально; раціональне пізнання як ідентифікація, забезпечена наявністю стабільних структур, що обумовлює наявність спільності елементів суб'єктивної реальності, які можуть бути виділені як об'єктивні інваріанти, дозволяючи пов'язувати минуле із сьогоденням, загальнолюдське з особистим (це детерміноване раціонально ідентифікованим пізнанням гуманітарного матеріалу).

В основі можливості розуміння лежить інваріантність структур матеріально-практичного і духовного освоєння світу, яка задає своєрідну наочно-культурну інтерсуб'єктивність, універсальність онтологічної основи, базис безсумнівності людського спілкування. Розуміння світу людини раціональне, загальнозначуще. Воно пов'язане з таким прилученням до сенсів людської діяльності, коли свідомість проєктується на предмети,

а вони можуть розкрити свій смисловий потенціал, верифікований соціальним (культурно-історичним) досвідом.

Глибина розуміння є основним критерієм науковості гуманітарного пошуку, завдання якого бінарні: розуміння сенсу і водночас включення осягнутого (освоєного, прийнятого, легітимізованого на рівні стереотипів свідомості) сенсу в контекст сучасності. Індикаторами глибини розуміння є, по-перше, реалістичність оцінки гуманітарного матеріалу, по-друге, можливість цих оцінок забезпечувати загальне гуманітарне зростання, сприяти всебічному розвитку потенціалу і здібностей людини.

У найбільш абстрактному і первісному вигляді розуміння є процесом, у ході якого задана суб'єктові дійсність через складний комплекс процедур конструювання і надання сенсу набуває свого специфічного значення. Всі набуті таким чином значення об'єднуються в єдину систему – культуру. Розуміння є духовно-практичною стороною будь-якої діяльності, характеристикою свідомості, самою здатністю мислити.

З онтологічної точки зору розуміння – це особлива апріорна форма свідомості (пов'язана з несвідомим), що дозволяє переводити нове знання в загальну структуру свідомості. Разом з тим з гносеологічної точки зору розуміння є таким актом свідомості, завдяки якому відбувається синтез усього наявного знання з подальшим оновленням його змісту і зміною всієї структури «людина-світ». Таке поняття застосовне як у гуманітарному, так і в природничонауковому знанні. Але в гуманітарному знанні воно має свої особливості, оскільки сенс гуманітарного суб'єктивний.

Розрізняють такі типи розуміння: *герменевтика* (розуміння як інтерпретація, виявлення і реконструкція всіх можливих сенсів і значень тексту), *індивідуально-психологічний* (розуміння – особливий емоційно-психічний акт збагнення), *екзистенційний* (розуміння як спосіб існування людини як свідомої істоти).

З розумінням пов'язана методологія текстуалізації пізнання, інтерпретації світу як тексту. Текст – це факт об'єктивування свідомості. Він існує лише в сприйнятті того, хто прийняв, прочитав, зрозумів його. Діалог завжди спрямований на розуміння себе через текст, а ті сенси, які ми уловлюємо в діалозі, завжди мотивовані нашим конкретно-історичним інтересом.

Загалом феномен розуміння в різних модифікаціях замальовується за допомогою такого понятійно-категоріального апарату: діалог, дискусія, дискурс, текст, підтекст, контекст. Оскільки навіть у фаховому середовищі з приводу наведених термінів має місце широкий діапазон різнотлумачень, то уточнення авторської позиції щодо основних змістовних аспектів набуває ознак очевидної потреби.

Отже, термін «діалог» походить від грецького *dialogos* і складається з двох частин: префіксу *dia* «крізь, через» та кореня *logos* «слово, значення, мова». Якщо тотожність робить діалог марним, то несумірність – неможливим. Щоб діалог був можливим і ефективним, його учасники повинні бути водночас і різними, і водночас володіти деякою конвенційною спільністю.

Діалог – це форма існування мови, пов'язана з його соціальною природою і комунікативною функцією. Будь-який комунікативний акт – це завжди діалог, хоча поняття діалогу не може бути зведене до комунікативного акту.

Діалог – це розділене слово, взаємна мова, розмова між двома або більшою кількістю людей. Натомість монолог (від грецького коріння: *monos* «один» і поданого вище *logos*) – це єдине, ні з ким не розділене слово (мова). Таке розуміння діалогу робить умовною відмінність між діалогом та монологом, оскільки навіть одна людина може вести діалог із собою або з іншими людьми всередині себе. Важлива лише увага до Іншого всередині або навколо нас. Лише за таких умов з'являється розділене слово, значення, сенс. Завдяки діалогу людина говорить і думає; розділене слово об'єднує, цементує будь-яке співтовариство людей. У діалозі не може бути перемоги, оскільки це гра не один проти одного, а один з одним.

К. Ажеж аргументовано наполягає на «діалогічній природі людини, яка реалізує себе за посередництва комунікативних відносин, в межах яких відбувається консенсусне конструювання смислу» [9, с. 312].

Відмінність між діалогом та монологом є умовною, оскільки навіть одна людина може вести діалог із собою або з іншими людьми всередині себе.

Основними змістовними наголосами теорії діалогу є такі:

1. Діалог – це форма існування мови, пов'язана з його соціальною природою і комунікативною функцією.

2. Діалогічне спілкування є сферою вияву мовної діяльності людини.

3. Мовне спілкування у формі діалогу – це конкретне втілення мови в його специфічних засобах, певна мовна структура. Три аспекти мови (соціальний, комунікативний, діалогічний) включають значення двосторонності зв'язків, підкреслюють діалогічну сутність спілкування.

Порівняльну характеристику змістовних ознак діалогу та дискусії можна окреслити таким чином:

1. Діалог – це співпраця: дві або більш за сторони разом працюють для досягнення загального розуміння. Дискусія вибудовується на опозиції: дві сторони протистоять одна одній і намагаються довести, що опонент має хибну точку зору. Якщо діалог викликає самоаналіз своєї позиції, то дискусія має на меті критику іншої позиції.

2. Якщо в діалозі один учасник слухає іншого, щоб зрозуміти, знайти сенс і згоду, то в дискусії один учасник слухає іншого, щоб знайти слабкі місця і висунути контраргументи.

3. У діалозі кожен шукає сильні сторони в позиції іншого. У дискусії кожен шукає недоліки й слабкі сторони в позиції іншого. У діалозі кожен шукає консенсусні положення. У дискусії кожен шукає найбільш принципові, виразні відмінності.

4. Діалог припускає, що чимало учасників цієї процедури володіють частиною істини (правильної відповіді на проблемну ситуацію), поєднавши які можна отримати функціонально ефективне рішення. Дискусія виходить з того, що правильною відповіддю володіє хтось один.

Згідно з Ю. Габермасом, дискурс – це діалог, у процесі якого відбувається узгодження спірних претензій на значущість з метою досягнення згоди.

Дискурс у широкому сенсі – це комплексна комунікативна подія. Дискурс є комунікативною подією, що відбувається між мовцем та слухачем (спостерігачем) у процесі комунікативної дії в певному часовому, просторовому та іншому контексті.

Дискурс у вузькому сенсі – це текст або розмова. Різниця між дискурсом та текстом полягає в тому, що

дискурс – це актуально виголошений текст, а текст – абстрактна граматична структура вимовленого. Дискурс – це поняття, що стосується актуальної мовної дії, тоді як текст корелюється з формальними лінгвістичними знаннями, лінгвістичною компетентністю. На думку Р. Барта, сутнісна відмінність між текстом та твором зводиться до того, що твір означає усталену структуру, завершене виробництво, натомість текст означає процес становлення твору.

Як доводить Т. ван Дейк, дискурс є явищем діяльним, процесуальним, пов'язаним із мовним виробництвом, натомість текст – це готовий продукт, результат мовленнєвого виробництва, котрий має завершену форму. Дискурс – це не текст, а те, що міститься в тексті, якщо розглядати останній як ланцюг/комплекс висловлювань, тобто мовний (або комунікативний) акт і його ж результат [4, с. 36–37].

Будь-який текст схожий на дзеркало: кожен в ньому спочатку розглядає себе, а вже потім рефлектує з приводу аргументації автора.

Дискурс – це текст, занурений у соціальний контекст. Інформативна значущість, аргументованість і переконливість тексту завжди в тій чи іншій мірі коригується підтекстами. Іноді інформативна й спонукальна значущість підтекстів є вищою, ніж тексту.

Процес пізнання достеменно контекстуальний. Контекст – основа пізнання, його когнітивний, семантичний, конотативний фон. П. Бурдье порівняв «будь-який твір з еліпсисом: те, на чому він тримається, в ньому міститься не відверто, а контекстуально, латентно» [5, с. 122].

Контекст, контекстуальність і смислова поліваріативність контексту є найбільш складними аналітичними та компаративістськими проблемними аспектами. Ця особливість з'ясовує, чому один і той же жест – зокрема, підняту руку – в принципі можна тлумачити і як молитву, і як голосування, і як вітання, і як намір зупинити таксі.

Процес пізнання соціальних явищ містить істотний відбиток особистісного відношення вченого до досліджуваних фактів, залежить від його освіти, світоглядного цілепокладання і навіть емоційності. Іншими словами, суб'єктивний фактор у соціальному пізнанні є неусувним компонентом, своєрідною архімедовою точкою опори. В принципі, зазначена особливість притаманна науковому пізнанню в цілому, однак в соціальному типі пізнання цей фактор дає про себе знати особливо рельєфно, випукло і очевидно, є своєрідним теоретико-методологічним еквівалентом дослідницького успіху.

Джерелом помилок і когнітивних спотворень у соціальному пізнанні часто є некоректність у використанні принципів та застосуванні методів під час дослідження (наприклад, неправомірність аналогії, абсолютизація деякого підходу, необгрунтоване перенесення методів, сформульованих за конкретно-історичної ситуації в одній сфері знань на іншу). Окрім розширення діапазону застосування наукових методів при одночасному обмеженні або ігноруванні інших підходів, причинами зниження рівня методологічної ефективності дослідження можуть бути порушення правил формальної логіки, методологічних вимог тощо.

Як зазначає М. Степико, «першими, хто виступив проти натуралістичної, позитивістськи орієнтованої соціальної

науки, котра обстоювала тотожність методів дослідження природи та суспільства і розглядала соціокультурну реальність за аналогією з реальністю природи, були В. Дільтей та Е. Гуссерль. На їхню думку, позитивістський ідеал об'єктивності наукового знання не підходить для соціогуманітарних наук, оскільки ті принципово відрізняються за своїм предметом від природознавства. Крім того, в соціогуманітарних науках предмет пізнання не протистоїть як річ суб'єктові пізнання. Тому, згідно з В. Дільтеєм, тут потрібен інший, ніж у природознавстві, дослідницький метод, а саме – метод розуміння, який передбачає духовний зв'язок між дослідником і тим, що він досліджує» [8, с. 57].

Соціальна наука регулярно вдається до послуг методу розуміння. За допомогою цього методу й інструментарію вона «інтерпретує вже проінтерпретовану дійсність. Тому її категорії є «реконструкцією» категорій, якими люди послуговуються в повсякденному житті» [8, с. 61]. Так звана розуміюча філософія в модифікації В. Дільтея та М. Шелера трансформувала досягнення духовних сутностей суспільного життя на різновид мистецтва. Цей метод передбачав «розуміюче вживання в ситуацію». Він стверджував: недостатньо знати історію людей – необхідно залучити ще й механізм вчуття у їхній внутрішній світ, у смаки та звички, у манери та стиль поведінки. Лише в такий спосіб формується людина як суб'єкт культури, а відтак – і адекватне уявлення про людину такого змістовного і цивілізаційного рівня.

Список використаних джерел

1. Ахиезер А. С. Философские основы социокультурной теории и методологии // Вопросы философии. – 2000. – №9. – С.29–45.
2. Берлин И. Стремление к идеалу // Вопросы философии. – 2000. – №5. – С.51–62.
3. Гирц К. Интерпретация культур: [пер. с англ.] / К. Гирц. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 560 с.
4. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
5. Дюше К. К теории социокритики, или Вариации вокруг одного зачина / К. Дюше // Новое литературное обозрение. – 1995. – №13. – С.120–126.
6. Засекіна Л. Категорія значення слова як характеристика інтелектуальної діяльності / Л. Засекіна // Соціальна психологія. – 2006. – №3. – С.134–138.
7. Микешина Л. А. Ценностные ориентации субъекта и формы их отражения в научном знании // Философские науки. – 1982. – №6. – С.52–62.
8. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз). – К.: Основи, 1998. – 386 с.
9. Hagege C. L'Homme de paroles. – P.: Folio Essais–Fayard, 1985. – 406 p.

References

1. Ahiezer A. S. Filosofskie osnovy sotsiokulturnoy teorii i metodologii // Voprosy filosofii. – 2000. – №9. – S.29–45.
2. Berlin I. Stremlenie k idealu // Voprosy filosofii. – 2000. – №5. – S.51–62.
3. Girts K. Interpretatsiya kultur: [per. s angl.] / K. Girts. – M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. – 560 s.
4. Deyk van T. A. Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya / T. A. van Deyk. – M.: Progress, 1989. – 312 s.
5. Dyushe K. K teorii sotsiokritiki, ili Variatsii vokrug odnogo zachina / K. Dyushe // Novoe literaturnoe obozrenie. – 1995. – №13. – S.120–126.
6. Zasekina L. Kategoriya znachennya slova yak harakteristika intelektualnoyi diyalnosti / L. Zasekina // Sotsialna psihologiya. – 2006. – №3. – S.134–138.
7. Mikeshina L. A. Tsennostnye orientatsii subekta i formy ih otrazheniya v nauchnom znaniy // Filosofskie nauki. – 1982. – №6. – S.52–62.

8. Stepiko M. T. Buttya etnosu: vitoki, suchasnist, perspektivi (filosofsko–metodologichnyi analiz). – K.: Osнови, 1998. – 386 s.

9. Hagege C. L'Homme de paroles. – P.: Folio Essais–Fayard, 1985. – 406 p.

Kuzomenska L. G., graduate student, Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), lepan@ukr.net

The understanding as a socio-cultural phenomenon

The understanding occupies a special place in human life – it serves as a universal way for human exploration of the natural and social reality through self-knowledge and penetration into the inner world of another individual. This is a special form of knowledge and learning of the ultimate goal, which is the product of social and cultural practices.

Keywords: understanding, informative picture of the world, communicative space, causal relationships, worldview, livelihood, social and cultural reality.

Кузюменская Л. Г., аспирантка, Институт высшего образования НАПН Украины (Украина, Киев), lepan@ukr.net

Понимание как социокультурный феномен

Понимание занимает особое место в жизнедеятельности человека: оно служит универсальным способом освоения человеком окружающей природной и социальной действительности, методом самопознания и проникновения во внутренний мир другого индивида. Это особая форма познания и конечная цель познавательной деятельности, которая является продуктом социокультурных практик.

Ключевые слова: понимание, информационная картина мира, коммуникативное пространство, причинно-следственные связи, мировоззрение, жизнедеятельность, социокультурная реальность.

* * *

УДК 316.422

Гончарова О. О.,
аспірантка, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), hamisek@ukr.net

СЕЛЕКТОРНИЙ КОЛАПС УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК СИСТЕМНА ПОМИЛКА ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглянуто проблему нестабільності сучасного українського суспільства в умовах глобалізованої соціально-політичної реальності. Автор досліджує питання непослідовності державних реформ України з точки зору теорії складних дисипативних систем І. Р. Пригожина, зокрема, за допомогою аналізу таких елементів дисипативної системи, як її тезаурус, детектор та селектор, визначає причину того, чому трансформації сучасного українського суспільства відбуваються стрибкоподібно та непослідовно, не переходячи у стан флуктуації – стан стабільності і визначеності подальшого вектору розвитку системи до настання періоду наступного біфуркаційного пошуку варіантів майбутнього. Автор вводить поняття селекторного колапсу як специфічної системної помилки у самоорганізації українського суспільства, яка не дозволяє останньому подолати вищезгадану чергу політичних, економічних та соціальних потрясінь і при збереженні якої стабільний розвиток українського суспільства буде скоріше предметом соціального дива, ніж результатом планомерної політичної та державотворчої діяльності. У статті використані такі методи дослідження, як аналіз, дедукція, метод екстраполяції.

Ключові слова: українське суспільство, теорія дисипативних систем, біфуркація, флуктуація, тезаурус, детектор, селектор, селекторний колапс.

У сучасному науковому дискурсі, присвяченому проблемам глобалізації суспільних процесів, актуальним є поняття соціальних трансформацій за біфуркаційною моделлю. Згідно даної моделі, соціальна система є одним із видів самоорганізованих дисипативних систем, які реагують на зміни у зовнішньому середовищі виходом із своєї рівноваги і перебуванням у стані невизначеності свого подальшого розвитку – біфуркації – до тих пір, поки не вироблять новий принцип своєї організації, адекватний новим, вже зміненим зовнішнім умовам. Такий стан дисипативної системи здобув назву флуктуації. Постійна зміна флуктуацій і чергування їх із періодами біфуркацій є закономірним розвитком соціальних дисипативних